

մէջ թափառելով, Ույս հեռատեսիլ պատկերը (perspective) շատ հաճելի չէր, բայց ուրիշ հետք չունէիք, պէտք էր համակերպել եւ հոն դիմել: Սա միութարութիւնն ունէր գոնէ, որ պիտի տեսնէի վայրենի բնութիւնն իր բնական դիրքին մէջ, եւ իրեւ ականատեսն դիտող, ուղեւորութեանս յիշատակարանի մէջ՝ կաւկասեան բարձրագագաթներուն ալ պիտի կարողանայի քանի մի տող նուիրել, թէ եւ կրելու ցուրտին եւ անհանգստութեանց դիմաց՝ այս միութարութիւնը շատ մեծ չէր կրնար համարուիլ... Ույս խորհրդածութեան ժամանակ մեր հանձնարագործ պաշտօնական առաջնորդը (conducteur) որ ըստ կանոնի անփոփոխ պիտի ընկերանար մեզ մինչեւ Թիֆլիս, եկաւ յայտնեց թէ կառքը պատրաստ է, եւ մենք դարձեալ մտանք իր հսկողութեան տակ:

(Ըշտ-ն-ի-ն-ի-ն)

Կ. ՏԻՒՆԵՆՍ

Մ Ա Յ Ե Ն Ա Գ Ր Ա Վ Ա Ն

ՌՐՈՒՐԻՄԵՆՍԻՐՈՒԹԻՒՆ ՓԵՒՍՏՈՑ ԲԻՆՉՈՆԳԻ

ՊԵՏԱՐԹԵՐՈՆ

(Ըշտ-ն-ի-ն-ի-ն)

Բ.

Ժառատոսի ռամաքարտաթիւններն Ծ. դարի հայերին գրոսածքանից • — Այնպիսիութիւններն Ծ. դարի անցքնիւրայ. — Անտղէկոսութիւն ժառանգակարտութեան • — Հրաքանդ, արանգոսութիւններ, վիպական տարր. — Հնդկանի ազգային ոգին. — Եզրակասութիւններ:

Իշխէ մի կողմ գնե՛ք վերայիշեալ կարծիքները, որոնք հիմնուած են Փ. Ի պատմութեան մի քանի կապանքի եւ առեղծուածային տողերի սխալ բացատրութեան վերայ, եւ առանց նախաւեալ կարծիքի քննե՛ք այդ պատմութեան բովանդակութիւնը՝ բաւականապէս ուղղակի եւ անուղղակի այնպիսի ցուցանման կը քանակե՛ք նորա մէջ, որոնք մեզ ուրիշ եզրակացութեան կը հասցընեն այդ պատմութեան գրութեան ժամանակի, հեղինակի ազդութեան եւ սկզբնաղբի լեզուի վերաբերութեամբ:

• Նշխութեամբ կը տպենք Պր. Եօղլուազարին նետազայ խորհրդածութիւններն բայց, դիտելով տանք, որ Փաւստոս — tel quel — շատ փոփոխուած է ընդօրինակող — խմբագրողներէ. բայց թէ նախնական ծանոթաց ետք է ժամանակակաւ Լաւրերային եւ Սոփիքը Ը. է, ապացուցանել պէտք է:

ԽՈՒՐԱ:

Անծանօթ հեղինակը խոստարանութեան մէջ յայտարարելով, որ պէտք է սկսէ խոսքով հետախնդրել եւ վերթանէս կաթողիկոսից. Գ. Ա. գլխում բացատրում է, թէ ինչու է սխալմ որդ պատմական կէտից. — որովհետեւ, առում է, «Սասնաորակից եւ Թաղէս առաքելայից մինչեւ Տրդատի եւ Ս. Գրիգորի գործերն ու մահը ուրիշներէ ձեռքով արդէն գրուած են: Բայց որպէս զի մեր պատմութեան մէջ բնոյ հաստում չլինի, այլ մի կապ հաստատուի (նախընթաց գրութեանքերի եւ այս պատմութեան մէջ) համառօտակի նշանակում ենք, ինչպէս թէ մի աղեւս գետեղելով պատի շինութեան մէջ, եւ յիշուի, յաջորդ գլխում (Գ. Բ.) հեղինակը մի քանի խօսքերով յիշում է Տրդատին, Ս. Գրիգորին եւ նորա գործակից Արիստակէսին, նոցա մահն ու թաղումը, եւ այնուհետեւ, Գ. գլխից, անցնում է իւր բուն պատմութեան, խոսքով կտուակից ու վերթանէից սկսելով:

Հեղինակի այդ ծրագիրն ու բացատրութիւնը ցոյց են տալիս, որ նա ունեցել է ձեռքի տակ «առաքելական», Սասնաորակի եւ Թաղէսի, «յախմայից քրիստոնէութիւն բնոյնում», Տրդատի եւ Ս. Գրիգորի վարդապետութեան ու գործերի պատմութիւնները, ուստի ինչն աւելորդ է համարել նորից գրել այն՝ ինչ որ արդէն կայ. այլ արժան է դասել սկսել իւր պատմութիւնն ուղիղ այն տեղից, որտեղ կանգ են առել իւր նախորդները: Այս նախընթաց պատմութիւնները թէպէտ հեղինակից յառնուած չեն յիշուում՝ բայց բարեբախտաբար յայտնի են մեզ: Առաջինն է Վկայարանութիւն Թաղէսի առաքելային՝ երկրորդն է Վգաթանդեղոսի պատմութիւնը: Այս երկու պատմութիւնները հեղինակը ոչ միայն գիտէ, այլ եւ զգուսում է նոցանից՝ իբրեւ աղբիւրներից, առաջինից քիչ տեղ, իսկ երկրորդից շատ անգամ: Այս երկրորդի, այսինքն Վգաթանդեղոսի առեղծուածութիւնը Փ. պատմութեան հետ՝ առանձին կառուարութիւն ունի մեզ հետաքրքրող խնդրի համար, ուստի արժէ նորա վերայ կանգ առնել:

Որ Փ. Ի հեղինակն անպայման զգուսել է Ագաթանգեղոսի՝ երեւած է այն բազմաթիւ կարեւոր եւ երկրորդական տեղեկութիւններից, որ նա աւանդում է համանայն Վգաթանդեղոսի: Այսպէս նա գիտէ, որ Սասնանեաններն ապանել են Ար-

1 Սոփիքը, Ը. Այս վկայարանութիւնը խմբագրուած է Լաւրերայի պատմութեան հայերէն թարգմանութիւնից յետոյ, որովհետեւ յայտնապէս զգուսում է նորանից, երբեմն բառային հաստատման իսկ փոխառելով նորանից խմբագրումն է, քարի առաջին կիտում, որովհետեւ Փաւստոսի հեղինակը նրան գիտէ: Սոփիքային եւ Վգաթանդեղոսի բառային համաձայնութիւնն է փոխառում (Բ. 12, 13, 14): խմբագրողը իրաւ կշռում է Սոփիքայինը Սասնանեանիկոսի, որին հրատարակողները շնորհակալ են ըմբռնել կաթողիկոսի հետ: Սոփիքը Ա. եր. 101. Ծան. 27.

2 Փաւստ. Գ. 4. «Եւ այնպէս եւ զար յայնմ՝ փոխանայ երեսուսան. . . կոչեմ ի փրկանի շնորհ արքայութեան Լաւրս մերոյ Պետոսի քրիստոսի, եւ մի քանի անգամ Լաւրս հայրապետութիւնը կոչելով «միտոց եւ «միտոց Թաղէս առաքելի. — Գ. 4. 4. Գ. 4. 3 Փ. Ի եւ Վգաթանդեղոսի բովանդակութեան համեմատութիւնը տես եւ Զ. Բ. Ծանեան, «Վգաթանդեղոսը, եր. 151—155» — Երբեք իրանուէրը սակայն Փ. Ի սկզբնականութիւնները Վգաթանդեղոսի անկախ է համարում. եր. 137, 110. իսկ եր. 79 Վգաթանդեղոսի համարում է բաւարար Փաւստոսի:

ՈՒՍԱՄԱՆԻՅԱՆՈՒՄ (տպ. թիվ. 1882):

ՓԱՆԱՍՏՈՒ (տպ. Վնեստ. 1889):

1. «Պատշաճ քննել փնտրել օրինակներ լինելու» (Թր. 408):

2. «Եւ ինչպէս ինչպէս ինչպէս ինչպէս... քննելու օրինակներ լինելու» (Թր. 407):

3. «Եւ ինչպէս ինչպէս ինչպէս ինչպէս... քննելու օրինակներ լինելու» (Թր. 406):

4. «Եւ ինչպէս ինչպէս ինչպէս ինչպէս... քննելու օրինակներ լինելու» (Թր. 405):

5. «Պատշաճ քննելու օրինակներ լինելու» (Թր. 404):

6. «Եւ ինչպէս ինչպէս ինչպէս ինչպէս... քննելու օրինակներ լինելու» (Թր. 403):

7. «Պատշաճ քննելու օրինակներ լինելու» (Թր. 402):

8. «Եւ ինչպէս ինչպէս ինչպէս ինչպէս... քննելու օրինակներ լինելու» (Թր. 401):

9. «Պատշաճ քննելու օրինակներ լինելու» (Թր. 400):

Չանց երբեք անուր մէջ բերել ուրիշ համամասութիւններ Ազգային եւ Փ. ի նկատմամբ, որոնք միմեանց նման են ոչ թէ բառերով, այլ սնով, բովանդակութեամբ եւ նիւթի դասաւորութեամբ. ինչքան որ համամասութիւններն էլ

1 Այսպէս են, որ այն նորակի նկարագրութիւնը, որ առջ չայց առաջին միտքին համարժեցանալ,

«Հորեք քննելու օրինակներ լինելու» (Թր. 408):

«Ինչպէս ինչպէս ինչպէս ինչպէս... քննելու օրինակներ լինելու» (Թր. 407):

«Եւ ինչպէս ինչպէս ինչպէս ինչպէս... քննելու օրինակներ լինելու» (Թր. 406):

«Ինչպէս ինչպէս ինչպէս ինչպէս... քննելու օրինակներ լինելու» (Թր. 405):

«Պատշաճ քննելու օրինակներ լինելու» (Թր. 404):

«Եւ ինչպէս ինչպէս ինչպէս ինչպէս... քննելու օրինակներ լինելու» (Թր. 403):

«Պատշաճ քննելու օրինակներ լինելու» (Թր. 402):

«Եւ ինչպէս ինչպէս ինչպէս ինչպէս... քննելու օրինակներ լինելու» (Թր. 401):

«Պատշաճ քննելու օրինակներ լինելու» (Թր. 400):

բառական են համարելու, որ Փ. ի հեղինակն օգտուել է Ազգային հոգեւորական խորհրդի

Փ. ի պատմութիւնը պարունակում է համարաբար նման օրինակներ, Այնպէս որ հեղինակը պատմում է Ս. Գալարի հայրապետի վերաբերման, տապալիքի մասն ստանալուց յետոյ (Գ. Ժ), նա բաւարար, համապատասխանութեամբ կրկնում է Կարենի պատմութիւնը Ս. Գալարի վերաբերման մասին, գրեթէ զիւրից յետոյ: Այսպէս պարզ հաստատանքը:

ԿՈՐԻՆՏ (տպ. Վնեստ. 1893)

ՓԱՆԱՍՏՈՒ

1. «Հայոց (անոնի) թուղթի առաջագործ հոգեւորականները օգտուել են անհայտ ինչպէս, ի շնորհագրութեամբ Կարենի» (Թր. 20):

2. «Եւ ոչ այնպէս մեծն Մովսէս գաւառացի յիշատակում լինելու» (Թր. 20):

3. «Բնական ինչպէս ինչպէս ինչպէս ինչպէս... քննելու օրինակներ լինելու» (Թր. 20):

4. «Պատշաճ քննելու օրինակներ լինելու» (Թր. 20):

«Եւ առաջին քառասուն տարի, հոգեւորականները օգտուել են անհայտ ինչպէս, ի շնորհագրութեամբ Կարենի» (Թր. 20):

«Եւ ոչ այնպէս մեծն Մովսէս գաւառացի յիշատակում լինելու» (Թր. 20):

«Բնական ինչպէս ինչպէս ինչպէս ինչպէս... քննելու օրինակներ լինելու» (Թր. 20):

«Պատշաճ քննելու օրինակներ լինելու» (Թր. 20):

Այսպէս են, որ այն նորակի նկարագրութիւնը, որ առջ չայց առաջին միտքին համարժեցանալ,

